

SÖZLÜ GELENEK KÜLTÜRÜ

"... Gelenek yapı bakımından donuk, statik, ortaya çıktıkları andan itibaren kendini tekrarlayan kalıplar değildir. Aksine, onlar, ait oldukları milletin ihtiyaçlarına uygun biçimde değişen, ortadan kalkan veya parçalanarak yeni geleneklerin doğmasını sağlayan dinamik bir yapıya sahiptirler."

Prof. Dr. Dursun YILDIRIM^(*)

Sosyal ve beşeri bilimler sahasında, tanım ve kullanımlarında bir mutabakata varılamayan kavramlardan ikisi, **medeniyet** ve **kültür** terimleriyle ifade edilir. Kimi otoriteler, bunları aynı anlamda tanımlar ve kullanır; kimileri ise birbirinden ayırır. Şüphesiz, bu farklılıklar, onların disiplinlerinden, teori ve yaklaşımlarından kaynaklanır.

Biz, burada, konumuzla yakından ilgili olduğu için, **kültür** ve **medeniyet** kavramlarının tanım ve kullanımıyla alakalı tercihimizi kısaca belirtmek ihtiyacı duyuyoruz. Buradan hareketle, **sözlü gelenek kültürü** ile kastettiğimi açıklamaya çalışacağım.

Önce, **medeniyet** ve **kültür** kavramları üzerinde durmak istiyorum.

Çağımızda, dünya milletler ailesinin meydana getirdiği renkli mozayiğe, tabloya bakıyoruz. Dilleri, dinleri aynı veya farklı olsa bile her birinin tabloda ayrı bir renk ile yer aldığı görüyoruz. Aynı zamanda, bu milletlerin, çağın bilim ve teknolojisinin yarattığı bütün yenilikleri ve gelişmeleri süratle kendi hayatlarına aktarmağa çalıştıklarını, bunları ürettiklerini, çoğalttıklarını, kopye ettiklerini ve yaydıklarını gözliyoruz. Hiç şüphesiz, milletlerin bu faaliyetleri, aralarında benzerlikler kurmaktadır. Ancak, aralarında artan benzerliklere rağmen, onları birbiriyle ayırmaktan alıkoyan bir **farklılık** da en belirgin biçimde varlığını sürdürmektedir. Yani milletlerin hayatında iki yönlü bir faaliyet cereyan etmektedir. Biz, bu iki farklı faaliyetten, ilkinin, **medeniyet**, ikincisini **kültür** terimleriyle ifade etmeyi tercih ediyoruz. Ve

diyoruz ki, medeniyet, milletler arasındaki benzerlikleri arttırarak yaklaşmayı sağlarken, kültür farklılığın güzelliğini yaratarak milli kimliğini korumaktadır. Öyleyse kültür nedir ve nelerden oluşur?

Milletlerin hayatında, tarih sahnesinde görülmelerinden bu yana varlıklarını, bütünlüklerini ve farklılıklarını koruyan, ihtiyaçları her anlamda karşılayan düzenler görülür. Süreklilik vasfına sahip bu düzenlerin her birine biz, gelenek adını veriyoruz. Bunların sayısı, fonksiyonları ve yapı özellikleri, ait oldukları milletlerin gelişme durumlarına ve ihtiyaçlarına göre milletin hayatında yer alan geleneklerin tümü, o milletin kültürünü meydana getirir.

Bir milletin hayatında kültürü meydana getiren gelenekler iki ortam içinde teşekkül eder. Bunlardan ilkinin, **sözlü ortam**, diğerine yazılı ortam adlarını veriyoruz.

Başlangıçta, millet hayatında yer alan bütün gelenekler, **sözlü ortam** eseridir. Bu ortam içinde meydana gelen gelişmeler ve değişmeler, **yazılı ortam**'ın doğmasına zemin hazırlamıştır. Böylece, millet hayatını tanzim eden ve bütünlüğünü koruyan geleneklerde, gelişen ve değişen ihtiyaçlara cevap verecek nitelikte bir genişleme olmuştur. Çoğu zaman, yazılı ortam geleneklerinin, zaman içinde, **sözlü ortam** geleneklerini azalttığı, ya da tamamen yok etmeğe başladığı düşünülür. Oysa, bunların her ikisi de daima hayatımızda beraber yaşamaktadırlar ve birbirlerinin tecrübelerinden yararlanmaktadırlar.

(*) Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Halkbilim Anabilim Dalı

Yukarda yapmış olduğumuz açıklamaların ışığında, kültürü meydana getiren gelenekleri, ortam kriterinden hareketle iki ana gelenek kültürü, yazılı ortam'da teşekkül edenleri yazılı gelenek kültürü başlıkları altında değerlendirebiliriz. Üzerinde durduğumuz sözlü gelenek kültürü, araştırmacılar arasında çoğu zaman geleneklik kültür, sözlü kültür ve yaşayan/canlı kültür gibi adlarla da ifade edilir. Ancak, aynı ortamın imkânlarıyla ortaya çıkan söze, sese, harekete, maddeye ve tecrübeye ağırlık veren gelenekler, her zaman aynı bütünlükte tanımların çerçevesi içinde yer almaz, bir kısmı dışarda bırakılır. Bu ayırım, tanım için seçilen bağımlının taşıdığı özellikten kaynaklanır. Biz, gelenekleri tanımında bir bütün olarak çerçeveleyecek bir bağımlı seçilmesinden yanayız. Bu sebeple, sözün geniş anlamında, bağımlılık elemanı olarak, sözlü ortam kriterinin kullanılmasını tercih ediyorum. Çünkü, yapı ve fonksiyonları ne olursa olsun, hepsi bu ortamı paylaşarak vücut bulmuşlardır.

Şimdi, biraz da geleneklerin yapıları ve özellikleri üzerinde kısaca durmak istiyorum. Hemen şunu ifade edeyim ki, benim burada sözünü ettiğim gelenek, yapı bakımından donuk, statik, ortaya çıktıkları andan itibaren kendini tekrarlayan kalıplar değildir. Aksine, onlar, ait oldukları milletin ihtiyaçlarına uygun biçimde değişen, gelişen, ortadan kalkın veya parçalanarak yeni geleneklerin doğmasını sağlayan dinamik bir yapıya sahiptirler. Bu bakımdan, geleneklerimiz yok oluyor, endişesi taşıyorsak, doğru bir yaklaşım olmadığı inancındayım.

Kimileri, sözlü ortam geleneklerini dışı kapalı, gelişmeyi engelleyici, çağdaş olmayan tutucu kalıplar olarak değerlendirir. Bu doğru değildir. Şüphesiz, fonksiyonunu yitirmiş, milletin terk etmiş olduğu, ihtiyaç duymadığı bir geleneği diriltmeğe çalışmak, belki bizi bu tür bir yargıya sürükleyebilir ama, sanırım söz konusu bu değildir. Onların kastettikleri engelleyici sözünün altında başka mânâ aramak gerekir. Çünkü, gelenek-

ler, ait oldukları milletin ihtiyaçlarına cevap verecek biçimde/yönü ne olursa olsun/bütün tesirlere açıktır; fakat, yabancılaşmaya kapalıdır. Bu özellikleriyle de hayatın genel yapısını kontrol altında tutarlar ve bütünlüğün özelliğini muhafaza ederler. Bundan rahatsız olacaklar içimizde ve dışımızda, bu tür sözler edecek ve duyacağız. Ama, biz biliyoruz ki, milletlere dünya mozayigindeki millî kimliklerini veren onların sahip oldukları geleneklerdir. Onun için Atatürk, millî geleneklerin mutlaka öğrenilmesi gerektiği üzerinde şiddetle durmuştur. Geleceğin sahipleri sevgili gençlerimiz bu konuya şimdiden gereken dikkati vermelidir.

Gelenekler üzerinde, özellikle XIX. yüzyıldan itibaren sürekli araştırmalar yapılmaktadır. Araştırmaların bir kısmı ilmi seviyede olmakla beraber, çoğu muhtelif amaçlara yöneliktir. Bunlar, gelenekleri doğrudan bozma, tahrip etme, yahut şekillerini kullanmak suretiyle muhtevalarını istenen biçimde değiştirme, kültürlere sızma ve nüfuz etme, sempati yaratma hedeflerine dönüktür. Geleneklerin imkânlarından yararlanılamıyacak hiçbir saha düşünemiyorum. Bu durum, sadece sözlü ortam gelenekleri için değil, yazılı ortam gelenekleri için de câridir.

Bilim ve teknolojinin, haberleşme ağının dünyayı küçültmesine rağmen, her iki ortam gelenekleri, yeni durumlar karşısında, milletin ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte ya değişme ve gelişme gösterirler, yahut yeni ihtiyaçlara uygun yapıda gelenekler yaratırlar. Bu kabiliyete sahip gelenekler, ait oldukları milletleri tarih sahnesine çıktıkları zamandan günümüze ulaştırmıştır; bu kabiliyeti gösteremeyenler tarih mezarlığına gömülmüştür. Gelenekleri yaşatan ve geliştirenler, onları temsil edenler ve paylaşanlardır. Bu bakımdan, günümüz aydınına, gençlerine de sorumluluklar düşmektedir. Geleneklerimizi öğrenmek, araştırmak, özelliklerini tesbit etmek, gelişmelerini sağlayıcı çalışmalar yapmak, onları öğretmek, önlerini açmak, bugünkü neslin gelecektekilere borcudur.